

Бичкова С. С. – аспірант кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8227-2127>

Психологічні засади влаштування дитини, батьки якої позбавлені батьківських прав

Метою статті є визначення психологічних засад влаштування дитини, батьки якої позбавлені батьківських прав. Методологічний інструментарій представлено сукупністю загальнонаукових і психологічних принципів, а також теоретичних (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення) методів. Теоретичним підґрунтям дослідження є роботи провідних вітчизняних й іноземних учених – психологів, юристів, політологів, соціологів. Наукова новизна статті полягає в тому, що в межах цієї наукової розвідки вперше у психологічній науці визначено психологічні засади влаштування дитини, батьки якої позбавлені батьківських прав. Встановлено, що під час вирішення питання про місце проживання дітей у разі позбавлення одного з них батьківських прав вирішальне значення повинен мати висновок судово-психологічної експертизи. Обґрунтовано, що, визначаючи можливість передання дитини тому з батьків, хто не позбавлений батьківських прав, суд має з'ясувати моральні якості цього з батьків, прихильність дитини до нього, матеріально-побутові й сімейні умови другого з батьків, а якщо він має іншу сім'ю, то потрібно з'ясувати моральні якості дружини (чоловіка) і з огляду на це вирішити питання про передання дитини на виховання того з батьків, хто не позбавлений батьківських прав. Висновки. На підставі здійсненого дослідження визначено, що психологічні засади влаштування дитини, батьки якої позбавлені батьківських прав, – це основні чинники, які мають впливати на діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, що спрямовані на сприяння адаптації дитини в новій сім'ї, створення позитивного психологічного клімату й умов розвитку відповідно до індивідуальних потреб дитини, позбавленої батьківського піклування.

Ключові слова: дитина; мати; батько; батьки; батьківство; материнство; соціальний супровід; психологічні засади; влаштування дитини.

Вступ

Протягом останніх десяти років Україна переглянула пріоритети державної політики у сфері охорони дитинства щодо впровадження кращих світових практик забезпечення та захисту прав дітей. Такі практики ґрунтуються на забезпеченні прав і різнобічних інтересів дитини, спрямованих на підтримку сім'ї, створення умов для виховання та розвитку дітей у сім'ї або середовищі, максимально наближеному до сімейного (Udoenko, 2019, р. 264).

Процес формування державної політики щодо захисту дітей в Україні пройшов низку етапів. 1989 року СРСР ратифікував Конвенцію про права дітей, документ набрав чинності в незалежній Україні. Цю подію можна вважати поворотом у державній політиці. Відтоді Україна прийняла сотні законодавчих актів (Hubert, 2015, р. 89).

Так, відповідно до Преамбули Закону України «Про охорону дитинства» ("Закон України", 2001), охорона дитинства в Україні є стратегічним загальнонаціональним пріоритетом, що має важливе значення для забезпечення національної безпеки України й ефективності внутрішньої політики держави. З метою охорони дитинства держава створює належні умови для гарантування безпеки, охорони здоров'я, навчання, виховання, фізичного, психічного, соціального, духовного й інтелектуального розвитку дітей, їх соціально-психологічної адаптації та активної

життєдіяльності, зростання в сімейному оточенні в атмосфері миру, гідності, взаємоповаги, свободи й рівності.

На жаль, не завжди створення належних законодавчих гарантій для розвитку, навчання та виховання дитини є запорукою їх ефективної реалізації. Досить часто трапляються випадки, коли батьки не виконують своїх батьківських обов'язків, не піклуються про дитину, унаслідок чого дитина потрапляє в умови, що негативно впливають на її життя, стан здоров'я та розвиток у зв'язку із залученням до найгірших форм дитячої праці, залежністю від психотропних речовин та інших видів залежності, жорстоким поведінням, зокрема домашнім насильством, тощо.

Такі обставини є підставою для позбавлення батьківських прав, що є крайнім засобом сімейно-правового характеру, застосування якого за умови збереження майнових обов'язків призводить до втрати батьківських прав, що виникають на підставі родинності з дитиною, а також деякого обмеження їхньої дієздатності, спрямованої на захист прав та інтересів дітей, перевиховання батьків і попередження правопорушень.

Слід зазначити, що обставини, які стають підставами для позбавлення батьківських прав, так само як і факт залишення дитини без батьківського піклування внаслідок ухвалення відповідного рішення суду, є передумовами виникнення негативних психологічних наслідків

для дитини, зокрема спричиняють низку когнітивних розладів, пов'язаних насамперед із самоповагою, ставленням до міжособистісних стосунків, сексуальністю та особистою безпекою. Також позбавлення обох або одного з батьків батьківських прав негативно позначається на когнітивному, соціальному й емоційному розвитку дитини. У більшості випадків, такі діти страждають від посттравматичного стресу.

Зауважимо, що проблематика позбавлення батьківських прав уже була предметом наукових досліджень. З ракурсу юридичної науки наукові розвідки цього правового інституту проводили такі вчені, як: В. І. Борисова, В. І. Бошко, Є. М. Ворожейкін, В. С. Гопанчук, О. В. Дзера, І. В. Жилінкова, С. П. Індиченко, Л. В. Красицька, О. Ф. Лапчевська, Г. К. Матвєєв, Г. М. Свердлов, З. В. Ромовська, С. Я. Фурса, Є. О. Харитонов, Ю. С. Червоний та ін.

Водночас спеціальних наукових праць, присвячених психологічним аспектам позбавлення батьківських прав, зокрема проблемам влаштування дитини, батьки якої позбавлені батьківських прав, немає. Отже, діалектичне засвоєння доробку перелічених вище науковців є невід'ємною передумовою подальших наукових розвідок з відповідної проблематики, необхідність яких актуалізується через відсутність монографічних робіт, присвячених комплексному дослідженню інституту влаштування дитини, батьки якої позбавлення батьківських прав, як психолого-правового феномену. Серед проблем, які потребують розв'язання, найважливішою є з'ясування низки загальнотеоретичних і практичних питань, пов'язаних із визначенням психологічних наслідків позбавлення батьківських прав, а також із необхідністю розроблення алгоритму психологічної допомоги дитині, яка залишилася без батьківського піклування.

Ураховуючи зазначене вище, розроблення психологічних засад влаштування дитини, батьки якої позбавлені батьківських прав, є актуальним і перспективним напрямом наукового пошуку.

Мета і завдання дослідження

Метою наукової статті є визначення психологічних засад влаштування дитини, батьки якої позбавлені батьківських прав.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі завдання: встановити психологічні чинники, які впливають на визначення місця проживання дитини, батьки якої позбавлені батьківських прав; дослідити порядок здійснення соціального супроводу дитини, батьки якої позбавлені батьківських прав, після влаштування її на виховання в сім'ю або до закладу для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування.

Виклад основного матеріалу

Зауважимо, що юридичні засади влаштування дітей, батьки яких позбавлені батьківських прав, передбачені сімейним законодавством України.

Зокрема, відповідно до ч. 1–3 ст. 167 Сімейного кодексу України (далі – СК України) ("Simeinyi kodeks", 2002), якщо дитина проживала з тим із батьків, хто позбавлений батьківських прав, суд вирішує питання про можливість їхнього подальшого проживання в одному житловому приміщенні. Також суд може постановити рішення про виселення того з батьків, хто позбавлений батьківських прав, із житлового приміщення, у якому він проживає з дитиною, якщо буде встановлено, що він має інше житло, у яке може поселитися, або постановити рішення про примусовий поділ житла чи його примусовий обмін. Поряд із цим, дитина за бажанням другого з батьків може бути передана йому.

Визначаючи місце проживання дитини, батьки якої позбавлені батьківських прав, суд має керуватися інтересами дитини, враховувати норми національного та міжнародного законодавства, а також висновок судово-психологічної експертизи з цього приводу.

Так, згідно зі ст. 8 Закону України «Про охорону дитинства» ("Zakon Ukrainy", 2001), кожна дитина має право на рівень життя, достатній для її фізичного, інтелектуального, морального, культурного, духовного й соціального розвитку. Батьки або особи, які їх замінюють, несуть відповідальність за створення умов, необхідних для всебічного розвитку дитини, відповідно до законів.

Згідно зі ст. 18, 27 Конвенції про права дитини ("Konventsiiia pro prava dytyny", 1989), держави-учасниці докладають усіх зусиль для того, щоб забезпечити визнання принципу загальної та однакової відповідальності обох батьків за виховання й розвиток дитини. Батьки або у відповідних випадках законні опікуни несуть основну відповідальність за виховання і розвиток дитини. Найкращі інтереси дитини є предметом їх основного піклування. Держави-учасниці визнають право кожної дитини на рівень життя, необхідний для фізичного, розумового, духовного, морального й соціального розвитку дитини.

Також у п. 1 ст. 9 Конвенції про права дитини ("Konventsiiia pro prava dytyny", 1989) передбачено, що держави-учасниці забезпечують те, щоб дитина не розлучалася з батьками всупереч їх бажанням, за винятком випадків, коли компетентні органи згідно із судовим рішенням визначають відповідно до застосовуваного закону та процедур, що це розлучення необхідне в інтересах дитини. Таке визначення може бути необхідним у випадку, наприклад, коли батьки

жорстоко поводяться з дитиною чи не піклуються про неї або коли батьки проживають роздільно, тож необхідно прийняти рішення щодо місця проживання дитини.

В усіх діях щодо дітей, незалежно від того, виконують їх державні чи приватні установи, які займаються питаннями соціального забезпечення, суди, адміністративні чи законодавчі органи, першочергово увагу приділяють якнайкращому забезпеченню інтересів дитини (ч. 1 ст. 3 Конвенції про права дитини) ("Konventsiiia pro prava dytyny", 1989).

Відповідно до ч. 4 ст. 29 ЦК України ("Tsyvilnyi kodeks", 2003), місцем проживання фізичної особи, яка не досягла 10 років, є місце проживання її батьків (усиновлювачів) або одного з них, з ким вона проживає, опікуна або місцезнаходження навчального закладу чи закладу охорони здоров'я, у якому вона проживає.

У ст. 2 Протоколу № 4 до Конвенції «Про захист прав людини і основоположних свобод» ("Konventsiiia pro zahyst prav", 1950) передбачено, що кожна людина, яка законно перебуває на території будь-якої держави, у межах цієї території має право на вільне пересування та свободу вибору місця проживання. Кожна людина має право залишати будь-яку країну, зокрема власну. Здійснення цих прав не підлягає жодним обмеженням, за винятком тих, які запроваджуються згідно із законом і необхідні в демократичному суспільстві в інтересах національної або громадської безпеки, з метою підтримання публічного порядку, запобігання злочинам, для захисту здоров'я або моралі чи з метою захисту прав і свобод інших людей.

Так, під час визначення місця проживання дитини, батьки якої позбавлені батьківських прав, необхідно враховувати Рішення Європейського Суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Так, 11 липня 2017 року ЄСПЛ ухвалив рішення у справі «М. С. проти України», у якому йдеться про визначення «інтересів дитини», їх місця у взаєминах між батьками. ЄСПЛ зауважив, що під час визначення найкращих інтересів дитини в кожній конкретній справі необхідно враховувати два аспекти: по-перше, інтересам дитини найкраще відповідає збереження її зв'язків із сім'єю, крім випадків, коли сім'я є особливо непридатною або неблаготворною; по-друге, в інтересах дитини є забезпечення її розвитку в спокійному й стійкому середовищі, що не є неблагонадійним ("Rishennia Yevropeiskoho Sudu", 2017).

Визначаючи місце проживання дитини, батьки якої позбавлені батьківських прав, суд також має враховувати висновок судово-психологічної експертизи з цього приводу.

Із цього приводу слушно зауважує О. О. Сегеда, що вирішення питання про місце

проживання дітей у випадку позбавлення одного з них батьківських прав у судовій практиці є одним з найскладніших питань. Якщо дитина досягла віку 10 років, суд може врахувати думку дитини, якщо дійде висновку, що вона не суперечить її реальним інтересам. У такому випадку слід враховувати психічний розвиток дитини, її конкретний психофізичний стан, особливості конфліктної ситуації, що впливала на неї (Seheda, 2011, p. 200).

Тільки за допомогою експертного дослідження можна виявити справжнє ставлення дитини до можливості проживання з конкретною особою, її ставлення до кожного з батьків, кожного з батьків до дитини, вплив конфліктної ситуації на дитину (її психічний розвиток і стан). Спеціальне дослідження надає можливість врахувати характер і структуру міжособистісних стосунків у родині загалом і в будинку кожного з батьків (Klymenko, 2007, p. 55).

Головні завдання такої експертизи полягають у дослідженні рівня психічного, зокрема інтелектуального, розвитку дитини; ставлення дитини до матері, батька; психічний вплив на дитину з боку бабусі; психологічні особливості ситуації, що склалася, у сім'ї матері; ступінь і характер впливу ситуації на психофізичний стан дитини, її здатність до самостійного ухвалення рішення (Stoliarchuk, 2015, p. 22).

За допомогою судово-психологічної експертизи можна вирішити й питання про можливість того з батьків, який був позбавлений батьківських прав, на побачення з дитиною. Експертне дослідження надає можливість встановити обставини психологічного спрямування: наявність або відсутність психологічного впливу на дитину, мотиваційні лінії поведінки кожної зі сторін, психологічну характеристику системи відносин дитини з кожним із батьків (Seheda, 2011, p. 201).

Під час ухвалення рішення про позбавлення батьківських прав одного з батьків суд повинен вирішити питання про можливість передання дитини другому з батьків. Водночас суд повинен з'ясувати, чи відповідає передання дитини другому з батьків інтересам дитини. Для цього необхідно встановити обставини, що підлягають з'ясуванню під час вирішення спорів між батьками про місце проживання дітей (ст. 161 СК України) ("Simeinyi kodeks", 2002) і за позовами батьків про відібрання дитини від осіб, які незаконно утримують її (ст. 163 СК України) ("Simeinyi kodeks", 2002). Суд має керуватися інтересами дитини (Chervonyi, 2008, p. 266).

Отже, вирішуючи питання про можливість передання дитини тому з батьків, хто не позбавлений батьківських прав, суд має з'ясувати моральні якості цього з батьків, прихильність дитини до нього, матеріально-

побутові й сімейні умови другого з батьків, а якщо він має іншу сім'ю, то потрібно з'ясувати моральні якості дружини (чоловіка) та з огляду на це вирішити питання про передання дитини на виховання того з батьків, хто не позбавлений батьківських прав. Суд має також урахувати думку дитини.

Окремо слід розглянути питання: де буде проживати дитина, якщо вона не може бути передана другому з батьків?

Згідно з ч. 4–6 ст. 167 СК України ("Simeinyi kodeks", 2002), якщо дитина не може бути передана другому з батьків, переважне право перед іншими особами на передання їм дитини мають, за їхньою заявою, баба та дід, повнолітні брати й сестри, інші родичі дитини, мачуха, вітчим. Якщо дитина не може бути передана бабі, дідові, повнолітнім братам і сестрам, іншим родичам, мачусі, вітчиму, її передають на опікування органу опіки та піклування. Дитина, яка була передана родичам, мачусі, вітчиму, органів опіки та піклування, зберігає право на проживання в житловому приміщенні, у якому вона проживала, і може в будь-який час повернутися до нього.

Порядок передання дитини на опікування органу опіки та піклування визначений постановою Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 року № 866 «Про затвердження Порядку провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини» (далі – Порядок провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини) ("Postanova Kabinetu Ministriv", 2008).

У п. 3 Порядку провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, визначено, що органами опіки та піклування є районні, районні у містах Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчі органи міських, районних у містах, сільських, селищних рад, зокрема об'єднаних територіальних громад, які провадять діяльність із соціального захисту дітей, що перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі забезпечення їхнього права на виховання в сім'ї, надання статусу дитини-сироти й дитини, позбавленої батьківського піклування, дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів, влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, встановлення опіки та піклування над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, із захисту особистих, майнових і житлових прав дітей.

Органи опіки та піклування провадять свою діяльність, пов'язану із захистом прав дитини, дотримуючись таких принципів: забезпечення найкращих інтересів дитини; недопущення

дискримінації дітей; конфіденційності інформації про дитину (Borisova et al., 2006, p. 23).

Тимчасове влаштування дитини, яка залишилася без батьківського піклування, проводять у межах компетенції служба у справах дітей та уповноважений орган Національної поліції за місцем виявлення дитини.

У такий спосіб держава здійснює державне управління у сфері інституційного догляду та виховання дітей, тобто здійснює цілеспрямований, організаційний та регуляційний вплив держави через органи виконавчої влади та місцевого самоврядування, до компетенції яких належать питання управління соціально-педагогічними процесами в межах інституційних закладів, спрямований на забезпечення надання соціальних, освітніх, реабілітаційних, медичних послуг з метою реалізації законних прав дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та дітей з особливими потребами в усіх сферах суспільного життя (Yarmolynska, 2019, p. 141).

Дитина, яка залишилася без батьківського піклування, зокрема дитина, розлучена із сім'єю, тимчасово може бути влаштована у: сім'ю родичів, знайомих; сім'ю патронатного вихователя; притулок для дітей служби у справах дітей; центр соціально-психологічної реабілітації дітей; центр соціальної підтримки дітей та сімей; соціально-реабілітаційний центр (дитяче містечко); спеціалізований будинок дитини, дитячий будинок-інтернат системи соціального захисту населення.

Звісно, що найбільш психологічно прийнятним для дитини є влаштування її до сім'ї родичів або знайомих. Так, дитина, у якої є родичі або інші особи, з якими в неї на момент залишення без батьківського піклування склалися близькі стосунки (сусіди, знайомі) та які бажають залишити її на виховання у своїй сім'ї, може перебувати в їхній сім'ї до прийняття рішення про влаштування дитини. Підставою для тимчасового перебування дитини в сім'ї родичів або інших осіб, з якими в неї склалися близькі стосунки, є наказ служби у справах дітей про тимчасове влаштування дитини, виданий на підставі:

1) заяви особи про надання згоди на тимчасове влаштування в її сім'ю дитини, а також копія паспортного документа або посвідчення біженця, посвідчення особи, яка потребує додаткового захисту, або довідки про звернення за захистом в Україні. У разі подання копії паспортного документа іноземця до неї додається копія посвідки на постійне проживання або посвідки на тимчасове проживання в Україні;

2) акта обстеження умов проживання особи;

3) згоди дитини (якщо вона може висловити свою думку) у вигляді її письмової заяви,

написаної власноручно в присутності посадової особи, яка приймає документи, про що робиться відмітка на заяві із зазначенням прізвища, імені, по батькові, підпису посадової особи й дати.

Якщо дитина не може дати письмової згоди, про форму та зміст такої згоди посадова особа, яка приймає документи, складає акт за формою, встановленою Міністерством соціальної політики України;

4) письмової згоди всіх повнолітніх членів сім'ї, що проживають разом із особою, яка надала згоду на тимчасове влаштування в її сім'ю дитини для проживання на одній житловій площі, написаної власноручно в присутності посадової особи, яка приймає документи, про що на заяві робиться відмітка із зазначенням прізвища, імені, по батькові, підпису посадової особи та дати (п. 31 Порядку провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини).

Таким чином, за умови втрати дитиною батьківського піклування відповідний орган опіки та піклування вживає вичерпних заходів щодо влаштування дитини в сім'ї громадян України. До закладів для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, незалежно від форми власності та підпорядкування, дитина може бути влаштована в разі, якщо з певних причин немає можливості влаштувати її на виховання в сім'ю. Водночас влаштування дитини до закладу для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, не позбавляє органи опіки та піклування за місцем походження та за місцем перебування дитини від обов'язку продовжувати діяльність щодо реалізації права цієї дитини на сімейне виховання (ст. 6 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування») ("Zakon Ukrainy", 2005).

Після влаштування дитини, батьки якої були позбавлені батьківських прав, на виховання в сім'ю або влаштування її до закладу для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, щодо такої дитини держава забезпечує здійснення соціального супроводу (Nog, 2015, p. 123), і така дитина набуває статусу соціальної сироти.

Соціальне сирітство можна визначити як соціальне явище, обумовлене самовільним ухиленням батьків від виконання своїх батьківських обов'язків щодо дитини, що супроводжується розривом і втратою родинних стосунків між батьками й дитиною, байдужістю з боку батьків до дитячих потреб та подальшої долі дитини. Соціальні сироти – це соціально-демографічна група дітей, які внаслідок соціальних, економічних, психологічних причин фактично позбавлені

батьківського піклування при живих батьках (Lys, 2019, p. 126).

Отже, завдання соціального супроводу – сприяти адаптації дитини в новій сім'ї, створенню позитивного психологічного клімату в сім'ї, умов розвитку дітей відповідно до індивідуальних потреб кожної дитини, забезпеченню оптимальних умов життя дитини-сироти, дитини, позбавленої батьківського піклування, та особи з їх числа та захисту їхніх прав.

Соціальний працівник здійснює соціальне обслуговування дитини та сім'ї, соціальну опіку, є посередником між усиновлювачами, які висловили таке бажання, опікунами, піклувальниками, прийомними батьками, батьками-вихователями й державними структурами, на які покладено вирішення питань життєзабезпечення дітей, і не є представником органів контролю. Соціальний супровід дитини-сироти, дитини, позбавленої батьківського піклування, й особи із їх числа здійснюється за спеціальним планом, який складають для кожної дитини-сироти, дитини, позбавленої батьківського піклування, та особи із їх числа і коригують раз на рік.

Отже, психологічні засади влаштування дитини, батьки якої позбавлені батьківських прав, – це основні чинники, які мають впливати на діяльність органів державної влади й місцевого самоврядування, які спрямовані на сприяння адаптації дитини в новій сім'ї, створення позитивного психологічного клімату та умов розвитку з огляду на індивідуальні потреби дитини, позбавленої батьківського піклування.

Наукова новизна

Психологічні засади влаштування дитини, батьки якої позбавлені батьківських прав, – це основні чинники, які мають впливати на діяльність органів державної влади й місцевого самоврядування, які спрямовані на сприяння адаптації дитини в новій сім'ї, створення позитивного психологічного клімату та умов розвитку відповідно до індивідуальних потреб дитини, позбавленої батьківського піклування.

Висновки

На підставі здійсненого дослідження можна дійти таких висновків:

1. Висновок судово-психологічної експертизи повинен мати вирішальне значення під час вирішення питання про місце проживання дітей у випадку позбавлення одного з них батьківських прав. Головні завдання такої експертизи полягають у дослідженні рівня психічного, зокрема інтелектуального, розвитку дитини; ставлення дитини до матері, батька; психічний вплив на дитину з боку бабусі; психологічні особливості ситуації, що склалася в сім'ї матері; ступінь і

характер впливу цієї ситуації на психофізичний стан дитини, її здатність до самостійного прийняття рішення.

2. Вирішуючи питання про можливість передання дитини тому з батьків, хто не позбавлений батьківських прав, суд має з'ясувати моральні якості цього з батьків, прихильність дитини до нього, матеріально-побутові та сімейні умови другого з батьків, а якщо він має іншу сім'ю, потрібно також з'ясувати моральні якості дружини (чоловіка) і з огляду на це вирішити питання про передання дитини на виховання того з батьків, хто не позбавлений батьківських прав. Суд має також урахувати думку дитини.

3. Якщо дитина не може бути передана другому з батьків, переважне право перед іншими особами на передання їм дитини мають, за їхньою заявою, баба й дід, повнолітні брати та сестри, інші родичі дитини, мачуха, вітчиму. Якщо дитина не може бути передана бабі, дідові, повнолітнім братам і сестрам, іншим родичам, мачусі, вітчиму, її передають на опікування органу опіки та піклування. Дитина, яка була передана родичам, мачусі, вітчиму, органі опіки та піклування, зберігає право на проживання в житловому приміщенні, у якому вона проживала, і може в будь-який час повернутися до нього.

REFERENCES

- Borisova, E.A., Ivanova, S.A., & Kudriavtseva, E.V. (et al.). (2006). *Grazhdanskiy protsess [Civil process]* (2nd ed., rev.). M.K. Treushnikova (Ed.). Moscow: Gorodets [in Russian].
- Chervoni, Yu.S. (Eds.). (2008) *Naukovo-praktychnyi komentar Simeinoho kodeksu Ukrainy [Scientific and practical commentary on the Family Code of Ukraine]*. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
- Enikeev, M.I. (2004). *Iuridicheskaia psikhologiiia [Legal psychology]*. SPb.: Piter [in Russian].
- Hubert, Yu.H. (2015). Formuvannia derzhavnoi polityky shchodo zakhystu prav ditei-syrit v period nezalezhnosti Ukrainy [Formation of state policy on protection of the rights of orphans during the period of independence of Ukraine]. *Scientific Journal "ScienceRise"*, 6/1(11), 89-93. doi: <https://doi.org/10.15587/2313-8416.2015.44453> [in Ukrainian].
- Klymenko, N.I. (2007). *Sudova ekspertolohiia [Sudova Expert]*. Kyiv: In Yure [in Ukrainian].
- Kochenov, M.M. (1977). *Sudebno-psikhologicheskaia ekspertiza [Forensic psychological examination]*. Moscow: Mosk. un-t [in Russian].
- Konventsiiia pro prava dytyny: vid 20 lystop. 1989 r. [Convention on the Rights of the Child from November 20, 1989]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 [in Ukrainian].
- Konventsiiia pro zahyst prav lyudyny i osnovopolozhnyh svobod: vid 4 lystop. 1950 r. [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms from November 4, 1950]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 [in Ukrainian].
- Lys, V.V. (2019). Upravlinnia sferoiu zapobihannia sotsialnomu syritstvu v Ukraini u konteksti vprovadzhennia pryntsyypiv deinstytualizatsii [Management of social orphanhood prevention in Ukraine in the context of implementation of deinstitutionalization principles]. *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia, Efficiency of public administration*, 4(61), vol. 1, 123-136. doi: <https://doi.org/10.33990/2070-4011.61.2019.198506> [in Ukrainian].
- Nor, V.T. (2015). *Vybrani pratsi [Selected works]*. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
- Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy "Pro zatverdzhennia poriadku provadzhennia orhanamy opiky ta pikluvannia diialnosti, poviazanoi iz zakhystom prav dytyny": vid 24 veres. 2008 r. No 866 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On Approval of the Procedure for Carrying Out Activities Related to the Protection of the Rights of the Child by Guardianship and Care Bodies" from September 24, 2008, No 866]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF> [in Ukrainian].
- Rishennia Yevropeiskoho Sudu z prav lyudyny u spravi "M. S. proty Ukrainy" vid 11 lyp. 2017 [The decision of the European Court of Human Rights, adopted in the case "M.S. v Ukraine" from July 11, 2017]. (n.d.). *jurliga.ligazakon.net*. Retrieved from https://jurliga.ligazakon.net/analitics/162658_znachennya-rshennya-spl-u-sprav-ms-proti-ukrani-dlya-pravozastosovcho-praktiki [in Ukrainian].
- Seheda, O.O. (2011). Psykholohichna ekspertiza simeinykh problem [Psychological examination of family problems]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnogo pedahohichnogo universitetu imeny H.S. Skovorody, Bulletin of the Kharkov National Pedagogical University named after G.S. Skovoroda*, 41, 196-204 [in Ukrainian].
- Shneyder, L.B. (2006). *Semeynaia psikhologiiia [Family psychology]*. Moscow: Akad. proekt; Ekaterinburg: Delovaia kn. [in Russian].
- Simeinyi kodeks Ukrainy: vid 10 sich. 2002 r. No. 2947-III [Family Code of Ukraine from January 10, 2002, No. 2947-III]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14/print> [in Ukrainian].
- Stoliarchuk, O.A. (2015). *Psykholohiia suchasnoi simi [Psychology of the modern family]*. Kremenchuk: Shcherbatiykh O.V. [in Ukrainian].
- Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: vid 16 sich. 2003 r. No. 435-IV [Civil Code of Ukraine from January 16, 2003, No. 435-IV]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> [in Ukrainian].
- Udoenko, Yu.M. (2019). Rozvytok nastavnytstva dlia ditei-syrit v Ukraini: kontseptualni ta metodolohichni zasady [Mentoring development for orphans in Ukraine: conceptual and methodological principles]. *Psykholohichni zhurnal, Psychological Journal*, 5(12), 263-279. doi: <https://doi.org/10.31108/1.2019.5.12> [in Ukrainian].

- Yarmolynska, I.V. (2019). Suchasni tendentsii rozvytku naukovooho znannia shchodo mekhanizmiv derzhavnoho upravlinnia u sferi instytutuinoho dohliadu ta vykhovannia ditei v Ukraini [Current trends in the development of scientific knowledge on the mechanisms of public administration in the field of institutional care and education of children in Ukraine]. *Investytsii: praktyka ta dosvid, Investments: practice and experience*, 3, 138-142. doi: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2019.3.138> [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro okhoronu dytynstva": vid 26 kvit. 2001 r. No. 2402-III [Law of Ukraine "On Child Protection" from April 26, 2001, No. 2402-III]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14/print> [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro zabezpechennia orhanizatsiino-pravovykh umov sotsialnoho zakhystu ditei-syrit ta ditei, pozbavlenykh batkivskoho pikluvannia": vid 13 sich. 2005 r. No. 2342-IV [Law of Ukraine "On Ensuring Organizational and Legal Conditions for Social Protection of Orphans and Children Deprived of Parental Care" from of January 13, 2005, No. 2342-IV]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15/print> [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Гражданский процесс : учебник / [Е. А. Борисова, С. А. Иванова, Е. В. Кудрявцева и др.]; под ред. М. К. Треушникова. 2-е изд., перераб. и доп. М. : Городец, 2006. 784 с.
- Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України ; за заг. ред. Ю. С. Червоного. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 504 с.
- Еникеев М. И. Юридическая психология : учебник. СПб. : Питер, 2004. 223 с.
- Губерт Ю. Г. Формування державної політики щодо захисту прав дітей-сиріт в період незалежності України. *Scientific Journal «ScienceRise»*. 2015. № 6/1 (11). С. 89–93. doi: <https://doi.org/10.15587/2313-8416.2015.44453>.
- Клименко Н. І. Судова експертологія : курс лекцій. Київ : Ін Юре, 2007. 528 с.
- Коченов М. М. Судебно-психологическая экспертиза. М. : Моск. ун-т, 1977. 57 с.
- Конвенція про права дитини : міжнар. док. від 20 листоп. 1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021.
- Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : міжнар. док. від 4 листоп. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
- Лис В. В. Управління сферою запобігання соціальному сирітству в Україні у контексті впровадження принципів деінституалізації. *Ефективність державного управління*. 2019. Вип. 4 (61). Ч. 1. С. 123–136. doi: <https://doi.org/10.33990/2070-4011.61.2019.198506>.
- Нор В. Т. Вибрані праці. Харків : Право, 2015. 784 с.
- Про затвердження порядку провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини : постанова Кабінету Міністрів України від 24 верес. 2008 р. № 866 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF>.
- Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «М. С. проти України» від 11 лип. 2017 р. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analytcs/162658_znachennya-rshennya-spl-u-sprav-ms-proti-ukrani-dlya-pravozastosovcho-praktiki.
- Сегеда О. О. Психологічна експертиза сімейних проблем. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*. 2011. Вип. 41. С. 196–204. (Серія «Психологія»).
- Шнейдер Л. Б. Семейная психология : учеб. пособие. М. : Акад. проект ; Екатеринбург : Деловая кн., 2006. 768 с.
- Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січ. 2002 р. № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14/print>.
- Столярчук О. А. Психологія сучасної сім'ї : навч. посіб. Кременчук : Щербатих О. В., 2015. 136 с.
- Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
- Удовенко Ю. М. Розвиток наставництва для дітей-сиріт в Україні: концептуальні та методологічні засади. *Психологічний журнал*. 2019. № 5. Вип. 12. С. 263–279. doi: <https://doi.org/10.31108/1.2019.5.12>.
- Яролинська І. В. Сучасні тенденції розвитку наукового знання щодо механізмів державного управління у сфері інституційного догляду та виховання дітей в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 3. С. 138–142. doi: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2019.3.138>.
- Про охорону дитинства : Закон України від 26 квit. 2001 р. № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14/print>.
- Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування : Закон України від 13 січ. 2005 р. № 2342-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15/print>.

Стаття надійшла до редколегії 11.03.2020

Bychkova S. – Postgraduate Student of the Department of Legal Psychology of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8227-2127>

Legal and Psychological Principles of Arrangement of a Child whose Parents are Deprived of Parental Rights

The **purpose** of the article is to determine the legal and psychological principles of placement of a child whose parents are deprived of parental rights. **Methodological tools** are represented by a set of general scientific and psychological principles, as well as theoretical (analysis, synthesis, comparison, generalization) methods. The theoretical basis of the study is the work of leading domestic and foreign scientists – psychologists, lawyers, political scientists, sociologists. The **scientific novelty** of this article is that within the framework of this scientific investigation, for the first time in psychological science, the legal and psychological principles of placement of a child whose parents are deprived of parental rights have been determined. It is established that in deciding on the place of residence of children in case of deprivation of one of their parental rights should be crucial conclusion of forensic psychological examination. It is substantiated that in determining the possibility of transferring a child to a parent who is not deprived of parental rights, the court must determine the moral qualities of the parent, the child's attachment to him, material and family conditions of the other parent, and if he has another family. Yu, it is necessary to find out the moral qualities of the wife (husband) and with this in mind to resolve the issue of transferring the child to the care of a parent who is not deprived of parental rights. **Conclusions.** Based on the study, it is determined that the legal and psychological principles of placement of a child whose parents are deprived of parental rights – these are the basic principles of public authorities and local government, aimed at promoting the child's adaptation to a new family, creating a positive psychological climate and development taking into account her individual needs of a child deprived of parental care.

Keywords: child; mother; father; parents; fatherhood; motherhood; social support; legal and psychological principles; child placement.